

PIOTR MICHALIK
DR, UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI W KRAKOWIE
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-4457-0139](https://orcid.org/0000-0003-4457-0139)

Jeszcze o „uzurpacji Bonapartego” – uchwalenie zasad prawa osobowego i rodzinnego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa

1. Wprowadzenie; 2. Uchwalenie zasad prawa osobowego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa; 3. „Debata rozwodowa” – wybór modelu osobowego prawa małżeńskiego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa; 4. Uchwalenie zasad prawa rodzinnego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa; 5. Wnioski

1

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację przedstawionej na łamach XXV tomu Studiów analizy uchwalenia zasad prawa spadkowego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa¹. Sformułowana na podstawie tejże analizy teza, iż w toku prac kodyfikacyjnych lat 1815–1818 zamiarem krakowskich legislatorów było wprowadzenie w rodzimym kodeksie cywilnym w miejsce przepisów spadkowych obowiązującego Kodeksu Napoleona² regulacji bliższej austriackiemu ABGB³, skłaniała do dalszych badań. Dotyczy to zwłaszcza konstatacji o eklektycznym charakterze projektowanej kodyfikacji. Z treści przyjętych przez krakowskie Zgromadzenie Reprezentantów w 1818 r. zasad prawa spadkowego wynika bowiem, iż wybiórczo przyjmowały one rozwiązania wspomnianych wielkich kodyfikacji⁴, dostosowując całość regulacji do rodzimej kultury prawnej

¹ P. Michalik, „Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?” – uchwalenie zasad prawa spadkowego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2022, t. XXV, s. 13–36.

² *Code Napoléon, édition originale et seule officielle*, Paris 1807; *Kodex Napoleona z przypisami*, t. I–II, Drukarnia Księży Pijarów, Warszawa 1808 (dalej: CN/KN).

³ *Powszechna księga ustaw cywilnych dla wszystkich krajów dziedzicznych niemieckich Monarchii Austriackiej*, cz. I–III, z c.k. drukarni nadwornej i rządowej, Wiedeń 1811 (dalej: ABGB).

⁴ Zob. K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Liber, Warszawa 2009.

i warunków polityczno-społecznych⁵. Niejako naturalnie nasuwa się więc pytanie, czy tendencja ta dotyczyła także innych działów prawa cywilnego, będących przedmiotem zasad prawnych uchwalonych przez krakowskich legislatorów, czy też może zdecydowano się na bezpośrednie powielenie jednego z istniejących wzorców.

W tym kontekście szczególnie interesujące są motywy i decyzje Zgromadzenia Reprezentantów w zakresie uchwalenia zasad prawa osobowego i rodzinnego. Wpisują się one bowiem w ówczesną debatę nad wyborem modelu osobowego prawa małżeńskiego w systemach prawnych postoświeceniowych państw europejskich przełomu XVIII i XIX wieku, które w uproszczeniu można podzielić na model wyznaniowy, mieszany i laicki⁶. W realiach porozbiorowych ziem polskich kluczowe znaczenie w tym zakresie miało wprowadzenie przez Napoleona I w 1808 r. w Księstwie Warszawskim laickiego prawa małżeńskiego francuskiego *Code civil*, z wyłączną jurysdykcją państwową, obligatoryjnym ślubem cywilnym i dopuszczalnością rozwodu dla wszystkich bez względu na wyznanie. Reforma ta miała charakter rewolucyjny, gdyż żadne z mocarstw rozbiorowych nie zaangażowało tak głęboko w podlegające w Rzeczypospolitej Obojga Narodów jurysdykcji kościelnej wyznaniowe prawo osobowe małżeńskie⁷. Rychło jednak rosyjska klęska cesarza Francuzów i zajęcie terytorium Księstwa Warszawskiego przez cara Aleksandra I w 1813 r. otworzyła drogę do derogacji prawa francuskiego nad Wisłą. Jako narzucone przez pokonanego Napoleona oraz niezgodne z polskimi zwyczajami, religią i warunkami społeczno-gospodarczymi francuskie kodeksy miały być jak najszybciej zastąpione przez rodzime instytucje prawne⁸.

⁵ P. Michalik, „Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?”, *op. cit.*, s. 31–33.

⁶ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020, s. 318–321.

⁷ P. Michalik, *The Beginnings of the Secularisation of Marriage in Poland: The Introduction of Civil Marriages and Divorces in Cracow (1810–1818)*, „Diké – A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata” 2023, évf. 7, szám 2, s. 87–90.

⁸ M. Gałędek, A. Klimaszewska, *A Controversial Transplant? Debate over the Adaptation of The Napoleonic Code on the Polish Territories in the Early 19th Century*, „Journal of Civil Law Studies” 2018, vol. 11, no. 2, s. 274. W tym właśnie celu Aleksander I powołał już w 1814 r. Komitet Cywilny Reformy pod przewodnictwem zdecydowanego przeciwnika ustawodawstwa napoleońskiego ks. Adama Jerzego Czartoryskiego. Zob. M. Gałędek, A. Klimaszewska, *Stosunek polskich elit do prawa francuskiego po upadku Napoleona – zarys problemu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2018, t. XXI, s. 74–75. Dzięki publikacjom i edycjom źródłowym M. Gałędeka, A. Klimaszewskiej i P.Z. Pomianowskiego przedstawiającym prace Komitetu Cywilnego Reformy nad prawem małżeńskim w latach 1814–1815 wiemy, iż projektował on przywrócenie modelu wyznaniowego w Królestwie Polskim. Zob. M. Gałędek, A. Klimaszewska, *Prace Komitetu Cywilnego Reformy nad nową regulacją małżeństw katolickich w 1814 r.*,

Wbrew tym oczekiwaniom reforma prawa osobowego i rodzinnego w Królestwie Polskim stała się przedmiotem sporu polskich elit reprezentowanych na Sejmach Królestwa Polskiego w latach 1818, 1825 i 1830. Osłą sporu, opisanego już w klasycznej pracy Henryka Konica, był charakter prawny samego małżeństwa, a w konsekwencji jego podległość albo jurysdykcji kościelnej, albo państwowej. Hierarchia kościelna uznająca małżeństwo przede wszystkim za sakrament dążyła do przywrócenia pełnej jurysdykcji kościelnej w sprawach małżeńskich. Była w tym popierana przez konserwatystów, widzących w związku małżeńskim instytucję religijną. Liberałowie, w tym prawnicy optujący za utrzymaniem kodeksów francuskich, uznawali natomiast małżeństwo za instytucję cywilną, podległą jurysdykcji państwowej. Kompromis zawarto dopiero w 1825 r., gdy Sejm uchwalił Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, który zastąpił księgę I oraz tytuły V i XVIII księgi III Kodeksu Napoleona. W zakresie prawa małżeńskiego osobowego przyjmował on model mieszany, znosząc śluby cywilne i dopuszczalność rozwodu dla katolików, ale utrzymując jurysdykcję sądów cywilnych w sprawach małżeńskich. Rozwiązanie to nie było jednak satysfakcjonujące dla żadnej ze stron, a ostateczne zwycięstwo hierarchii kościelnej nastąpiło decyzją cara Mikołaja I, który okrojowaną ustawą o małżeństwie z 1836 r. przywrócił wyznaniową jurysdykcję kościelną w Królestwie⁹.

Wobec tego samego dylematu stanęli krakowscy legislatorzy w latach 1815–1818, kiedy to Rzeczpospolita Krakowska stanowiła już odrębny od Królestwa Polskiego byt państwowy. Formalnym punktem wyjścia prac Komitetu Prawodawczego powołanego na mocy Konstytucji Wolnego Miasta Krakowa z 1815 r. także było zastąpienie ustawodawstwa napoleońskiego przez regulacje prawne zgodne z „miejscowością kraju i duchem jego mieszkańców”¹⁰. Podobnie jak Aleksander I w Warszawie także rezydenci mocarstw opiekuńczych w Krakowie oczekiwali derogacji cywilnych skutków „uzurpacji Bonapartego”¹¹. Ta jednak nie nastąpiła i to nie tylko w 1818 r., ale zgodnie z przyjętymi wówczas zasadami

---

„Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2017, t. 10, z. 3, s. 467–491; M. Gałędek, A. Klimaszewska, P.Z. Pomianowski, *Prace Komitetu Cywilnego Reformy nad przygotowaniem narodowej kodyfikacji prawa cywilnego i procedury cywilnej w przededniu utworzenia Królestwa Polskiego (1814–1815) – edycja źródłowa. Część I i II*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2019, t. 12, z. 2, s. 239–275 i z. 3, s. 387–419; eidem, *Prawo małżeńskie w pracach Komitetu Cywilnego Reformy*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2019, t. 12, z. 4, s. 591–607.

⁹ Zob. H. Konic, *Dzieje prawa małżeńskiego w Królestwie Polskim (1818–1836)*, Skład Główny w Księgarni Gebethnera i sp., Kraków 1903, s. 1–140.

¹⁰ Zob. P. Michalik, „Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?”, *op. cit.*, s. 13–17 i 33.

¹¹ *Ibidem*.

prawa także do końca istnienia Wolnego Miasta Krakowa¹². Tym samym terytorium tego miasta-państwa było jedynym fragmentem XIX-wiecznych ziem polskich, na których laicki model małżeństwa funkcjonował dłużej niż jedno pokolenie. Dlatego też analiza przedstawiona w niniejszym artykule, koncentrując się na badaniu wpływów wielkich kodyfikacji na projektowany kodeks cywilny Wolnego Miasta Krakowa, stanowi także przyczynek do szerszej analizy całościowego stanowiska polskich legislatorów w debacie nad wyborem modelu osobowego prawa małżeńskiego w realiach politycznych ustanowionych na Kongresie Wiedeńskim.

2

Debata Zgromadzenia Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa nad pytaniami do zasad prawa cywilnego rozpoczęła się na posiedzeniu dnia 13 stycznia 1818 r. od dziewięciu pytań dotyczących prawa osobowego, a zebranych zgodnie z systematyką ABGB w tytule I „O prawach ściągających się do przymiotów osobistych”¹³. W przypadku pierwszych sześciu pytań reprezentanci odpowiedzieli zgodnie, przechylając się do opinii Komitetu Prawodawczego i uchwalając następujące zasady prawa: „Cudzoziemiec takich samych praw używać będzie w kraju Rzeczypospolitej Krakowskiej, jakich tutejszo krajowi obywatele w kraju jego używać będą” (zasada 1); „Zamieszkanie osoby uważane być ma co do osobistych zobowiązań tam gdzie mieszka, do zobowiązań zaś rzeczowych tam gdzie ma dobra nieruchomości” (zasada 2); „Mieszkanie urzędników publicznych uważane być ma gdzie urzędy sprawują” (zasada 3); „Nie będzie żadna różnica między urzędnikami dożywotnimi a obieralnymi” (zasada 4); „Mieszkanie żony co do używania praw cywilnych ma być zwyczajnie uważane tam gdzie mąż ma stałe mieszkanie, wyjąwszy szczególne przypadki prawem oznaczyć się mające” (zasada 5); „Powtórne małżeństwo przez sam powrót pierwszego małżonka nie ustaje – lecz wolno osobie, po dopełnionym prawnym postępowaniu za zmarłą ogłoszonej, gdy powróci czynić sądownie o rozwiązanie nowego małżeństwa przez pozostałego małżonka zawartego” (zasada 6)¹⁴.

¹² Dopiero na mocy patentu cesarskiego Franciszka Józefa I z 23 marca 1852 r., od 20 kwietnia 1852 r. przywrócono w Krakowie austriackie prawo małżeńskie. Całość ABGB wprowadzono w miejsce Kodeksu Napoleona w 1855 r.

¹³ Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół 29/200: Archiwum Wolnego Miasta Krakowa (dalej: ANK), sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 671.

¹⁴ ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 63; „Gazeta Krakowska” 1818, nr 6, s. 64. Skany poszczególnych numerów „Gazety Krakowskiej” są dostępne w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/78940> [dostęp: 27.08.2024].

Wszystkie powyższe zasady korespondowały z analogicznymi regułami prawa osobowego przyjętymi w przepisach *Code Napoléon*, choć niekoniecznie wprost powielały rozwiązania francuskie. Wyrażona w zasadzie 1 reguła wzajemności względem cudzoziemców zawarta w art. 11 CN/KN miała charakter powszechny i przewidywał ją także § 33 ABGB. Podobnie regulujące instytucję miejsca zamieszkania zasady 2–5 odwoływały się do przepisów art. 102–108 CN/KN. Nie uwzględniały one jednak przyjętej w Kodeksie Napoleona dystynkcji, w której „zamieszkanie” (*un domicile*) było stosunkiem prawnym pomiędzy osobą a miejscem, w którym dana osoba ma swoje główne siedlisko (*un principal établissement*) i mogło, ale nie musiało, odpowiadać „mieszkanii” (*une habitation; une résidence*), które było rzeczywistym przebywaniem osoby w danym miejscu¹⁵. Z punktu widzenia realiów Rzeczypospolitej Krakowskiej większą doniosłość miała jednak kwestia ustalenia w zasadach 3 i 4 wyłącznego miejsca zamieszkania urzędnika według miejsca sprawowania urzędu ze względu na to, że wielu urzędników Wolnego Miasta Krakowa mieszkało i posiadało dobra nieruchome poza jego granicami, tj. głównie w Królestwie Polskim¹⁶.

Jak wynika z protokołów prawodawczych z 20 grudnia 1816 i 3 stycznia 1817 r., w zasadzie 5 regulującej „mieszkanie żony” celowo zmodyfikowano art. 108 w zw. z art. 214 CN/KN, dodając wyjątek „szczególnych przypadków”, nieznanym kodeksowi francuskiemu. *Spiritus movens* tego rozwiązania był rezydent pruski baron Ernest Wilhelm Reibnitz, który w zgłoszonym wówczas zdaniu odrębnym zwrócił uwagę na oczywistość reguły przebywania żony w miejscu zamieszkania męża¹⁷ i zbędność poddawania tej kwestii pod głosowanie Sejmu. Reibnitz, nieukrywający przecież swojej niechęci do *Code Napoléon*, zwrócił też uwagę na lukę występującą w tej kwestii w przepisach francuskich¹⁸. Art. 214 CN/KN zobowiązywał bowiem żonę do rzeczywistego mieszkania razem z mężem, tak więc nie mogła mieć ona odrębnego od męża miejsca zamieszkania i pobytu, literalnie nawet w trakcie separacji. Jednak zgodnie z doktryną i orzecnictwem francuskim wyjątkami od tej reguły było właśnie rozdzielenie

¹⁵ P. Burzyński, *Wykład prawa cywilnego francuzkiego. Tom I*, Drukarnia „Czasu”, Kraków 1852, s. 177.

¹⁶ Odnośnie do urzędników Wolnego Miasta Krakowa zob.: P. Cichoń, *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846)*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Towarzystwo Nauki i Kultury Libra, Lublin 2016, s. 307–319; M. Mataniak, *Urzednicy sądowi Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846) na tle zasad organizacji jego sądownictwa. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. IX, red. A. Górak, J. Kukarina, J. Legieć, Towarzystwo Nauki i Kultury Libra, Lublin 2019, s. 95–155.

¹⁷ Zob. też § 92 ABGB.

¹⁸ ANK, sygn. 29/200/8 (WMK I-8), s. 5–7.

małżonków co do osób (*une séparation de corps* – art. 306 CN/KN). Żona mogła też mieć własne miejsce zamieszkania w sytuacji ustanowienia jej opiekunką ubezwłasnowolnionego męża (art. 507 CN/KN), ale wówczas to mąż dzielił jej miejsce zamieszkania (art. 108 CN/KN)¹⁹.

Kontrowersji zarówno na posiedzeniu prawodawczym 20 grudnia 1816 r., jak i Zgromadzeniu 13 stycznia 1818 r. nie wzbudziło odrzucenie w zasadzie 6 uregulowanej w Kodeksie Napoleona instytucji „nieprzytomności” (*une absence*)²⁰. W przeciwieństwie do prawa austriackiego (§ 24 w zw. z § 278 ABGB) kodeks francuski nie znał bowiem instytucji uznania za zmarłego. Oznaczało to, że małżeństwo zawarte przez współmałżonka nieobecnego zawsze obarczone było wadą nieważności wynikającej z przeszkody bigami (art. 147 w zw. z art. 184 CN/KN). Wydaje się jednak, iż słuszne było stanowisko tych komentatorów, którzy na podstawie art. 139 CN/KN, rozumianego jako *lex specialis* względem przepisów o małżeństwie, przyznawali prawo do wzruszenia takiego małżeństwa wyłącznie powracającemu nieobecnemu²¹.

Wątpliwość wśród reprezentantów pojawiła się dopiero w przypadku pytań siódmego i ósmego, w odpowiedzi na które Zgromadzenie miało rozstrzygnąć, czy „Akta stanu cywilnego będą przyjmowane przez urzędników umyślnie na to postanowionych, lub nie” oraz czy „Urzędnicy stanu cywilnego będą duchowni czy świeccy”?²². Źródłem tej wątpliwości było samo sformułowanie tych pytań, gdyż pierwsze z nich stawiało pod znakiem zapytania dalsze obowiązywanie przyjętych w Krakowie już w 1810 r. francuskich świeckich aktów stanu cywilnego. Z protokołu prawodawczego z 3 stycznia 1817 r. zdaje się wynikać, iż w przygotowanym przez Komitet Prawodawczy projekcie kodeksu cywilnego Wolnego Miasta kwestia ta była już rozstrzygnięta na korzyść „uzurpacji Bonapartego”. Referowane wówczas przez sędziego Jakuba Mąkolskiego pytanie prawne do Zgromadzenia dotyczyło bowiem wyłącznie rozstrzygnięcia, czy urzędnikami stanu cywilnego będą świeccy czy duchowni²³. W realiach Rzeczypospolitej Krakowskiej, gdzie od blisko dekady akta stanu cywilnego ludności chrześcijańskiej prowadzili duchowni katolicy i protestanci, a akta ludności żydowskiej i rozwiedzionych chrześcijan urzędnicy świeccy, było to pytanie ewidentnie ukierunkowane na zachowanie *status quo*²⁴.

¹⁹ P. Burzyński, *op. cit.*, s. 179.

²⁰ ANK, sygn. 29/200/8 (WMK I-8), s. 5.

²¹ P. Burzyński, *op. cit.*, s. 209.

²² ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 671.

²³ ANK, sygn. 29/200/8 (WMK I-8), s. 6.

²⁴ Szerzej zob. P. Michalik, *The Beginnings of the Secularisation*, *op. cit.*, s. 90–93.

Jednak do zaproponowanego przez Komitet Prawodawczy pytania (ósmego), nie wiadomo z czyjej inicjatywy, dodano na posiedzeniu prawodawczym drugie (siódme), które miało dawać Zgromadzeniu Reprezentantów wybór pomiędzy „utrzymaniem akt cywilnych w formie z kodeksu francuskiego albo według dawnego zwyczaju”, tj. w formie metryk parafialnych²⁵. Ostatecznie przyjęta treść pytania siódmego nie była tak jednoznaczna, ale należy założyć, iż jego istota była dla Sejmu zrozumiała. Potwierdza to zgłoszony w trakcie debaty 13 stycznia 1818 r. sprzeciw księdza profesora Feliksa Jarońskiego, reprezentanta Gminy 7 miasta Krakowa, względem utrzymania akt stanu cywilnego, który „w obszernym mianym głosie dowodził niepotrzebę tychże”²⁶. Został on jednak zdecydowanie przegłosowany (34 przeciwko 3) i Zgromadzenie uchwaliło, iż „Akta stanu cywilnego będą przyjmowane przez urzędników umyślnie na to postanowionych” (zasada 7) oraz że „Urzędnikami stanu cywilnego w powszechności będą duchowni, w szczególnych tylko przypadkach przez prawo oznaczyć się mających świeccy” (zasada 8)²⁷. Także przedstawioną w pytaniu dziewiątym kwestię wieku pełnoletniości reprezentanci rozstrzygnęli na korzyść Kodeksu Napoleona²⁸, uchwalając, iż „Pełnoletniość bez różnicy płci zaczynać się będzie po skończonym roku życia dwudziestym pierwszym pierwszym” (zasada 9)²⁹.

3

Na następnym posiedzeniu, tj. 14 stycznia 1818 r., Zgromadzenie przystąpiło do rozpatrywania ośmiu pytań do tytułu II projektowanego kodeksu cywilnego, którym także zgodnie z porządkiem ABGB był tytuł „O Prawach Małżeńskich”³⁰. Zanim jednak do tego doszło, Sejm Prawodawczy stał się miejscem szczególnie długiej i burzliwej debaty, która jak można wnosić z relacji „Gazety Krakowskiej”, cieszyła się dużym zainteresowaniem społeczności miasta. Jej osią był fundamentalny spór o charakter prawny małżeństwa, a adwersarzami zwolennicy jego podwójnej, tj. sakramentalnej i kontraktualistycznej istoty gwarantowanej w prawie kanonicznym (model wyznaniowy), czystego kontraktualizmu wprowadzonego w *Code Napoléon* (model laicki), jak również uregulowanego w pruskim

²⁵ ANK, sygn. 29/200/8 (WMK I-8), s. 6.

²⁶ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 6, s. 64.

²⁷ *Ibidem*; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 63–64.

²⁸ ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 671: „Pełnoletniość bez różnicy płci czy zaczyna się po skończonym roku życia 21 lub 24?”. Zob. art. 488 CN/KN *a contrario* do § 21 ABGB.

²⁹ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 6, s. 64; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 63–64.

³⁰ ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 673.

Landrechcie z 1794 r.³¹, austriackim Kodeksie Zachodniogalicyskim z 1797 r.³² oraz ABGB modelu mieszanego. Co jednak znamienne, tylko dwa ostatnie modele zostały uwzględnione w przygotowanych czterech pierwszych pytaniach, w odpowiedzi na które Zgromadzenie miało zdecydować jakie prawa małżeńskie: austriackie³³, pruskie, polskie czy francuskie³⁴ znajdą zastosowanie w przygotowywanym kodeksie cywilnym Wolnego Miasta Krakowa.

Debatę otworzył prof. Feliks Słotwiński, wykładowca prawa natury i prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, praktykujący także jako adwokat w sądach krakowskich, a na Sejmie reprezentant gminy Chrzanów. Od razu przeszedł on do sedna sprawy:

Najdostojniejsza Izbo Prawodawcza! Ważne wprzód rozwiązać mi należy zagadnienie, czyli w Mieście Krakowie i jego Okręgu, w którym religia katolicka apostolska rzymska jest religią krajową, rozwody miejsce mieć mogą? Jeżeli bowiem tej krainie przez art. I konstytucyjny odjęta jest władza stanowienia prawa o rozwodach, ustaje przedmiot dyskusji, a zatem i prawo w tym względzie ustanowić się mające; jeżeli zaś z samego wyobrażenia związku małżeńskiego wykazany być może, iż pomimo wszelkich postanowień Chrystusa i Kościoła Rzymsko-Katolickiego rozwody mogą mieć miejsce, na ten czas łatwo poznać będzie można, z jakich przyczyn dopuszczonymi być mogą, i jakie w tym względzie prawa Kraków z Okręgiem obowiązywać mają³⁵.

W tych słowach Słotwiński sprecyzował przedmiot debaty, która koncentrować się miała na dopuszczalności rozwodu oraz zakresie przesłanek rozwodowych. Jednocześnie, sam będąc zwolennikiem dopuszczenia rozwodów, podjął bardzo zręczną polemikę z antycypowanym kluczowym argumentem strony przeciwnej, tj. gwarantowaną przez oktrojowaną przez mocarstwa opiekuńcze Konstytucję katolicką konfesją Rzeczypospolitej Krakowskiej³⁶. Jako profesor prawa miał bowiem świadomość jednoznacznego stanowiska kanonistyki w zakresie sakramentalnej nierozzerwalności małżeństwa. Wykazał to w obszernym wywodzie na temat katolickiej koncepcji małżeństwa, wyrażonej między innymi w kanonach soboru

³¹ *Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten*, Berlin 1794.

³² *Ustawy cywilne dla Galicji Zachodniej*, cz. I–II, drukiem Józefa Hraszańskiego, Wiedeń 1797 [dalej KZG].

³³ „Czyli, co do przepisów względem zawierania małżeństw, tudzież co do przeszkód i rozvodu zasady kodeksu austriackiego w prawodawstwie krakowskim zachowane być mają?”, ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 673.

³⁴ Pytanie nie zawierało wprost tego stwierdzenia, odwołując się do „kodeksu dotąd obowiązującego w prawodawstwie krakowskim”, ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 673.

³⁵ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 7, s. 73.

³⁶ Zob. niżej, s. 000 i przypis 60.

trydenckiego z 1563 r., puentując, iż „z tego co się powiedziało płynie, że małżeństwo [katolickie – P.M.] w dwojakim względzie, to jest: jako umowa między małżonkami, czyli kontrakt małżeński, i jako sakrament uważanem być powinno”³⁷. Temu dualistycznemu charakterowi małżeństwa Słotwiński się jednak nie sprzeciwiał, gdyż nie musiał wyważać otwartych już drzwi. Zgodnie z oświeceniowym jurysdykcjonalizmem pozostawiał kwestię sakramentalności małżeństwa w gestii kościelnej, natomiast jego kontraktualizm poddawał pod jurysdykcję państwową, która kierować się winna racjonalnością i utylitaryzmem. Przy czym, zdaniem profesora, ewentualne kolizje w tym zakresie należało zawsze rozstrzygać na korzyść państwa, gdyż „to zaś czego rozum dopuszcza, przez religię zakazanymi być nie może – bo sakramenta wyższymi tylko nad rozum; lecz onemu przeciwnymi być nie mogą”³⁸.

W konsekwencji Słotwiński, po zwięzłym przedstawieniu kanonicznych przeszkód zrywających oraz dopuszczonych przez Kodeks Napoleona przesłanek rozwodowych³⁹, jednoznacznie odpowiedział na postawione na początku swojego wywodu pytanie:

Kiedy więc małżeństwo jest kontraktem, a zatem podług zasad wszelkich umów uważanym być winno. – Kiedy nie tylko rozum czysty, ale oraz dobro publiczne i prywatne (cel jedyny Rządu) wymaga tego, aby małżonkowie których pożycie wspólne z przy czyn wyżej wyrażonych [cudzołóstwo, gwałty, srogości i ciężkie obelgi z art. 229-231 CN/KN – P.M.] jest niepodobnem, rozwiedzionymi byli. – Kiedy małżonek tak dalece tylko sakramentu małżeńskiego staje się godnym, jak dalece obowiązków tegoż stanu dopełnia. – Kiedy Kościół w tym wszystkim czego wymaga dobro publiczne Rządowi jest podległy, przeto wnoszę z mej strony, iż gdy kodeks dotąd obowiązujący [Kodeks Napoleona – P.M.] małżeństwo pod względem kontraktu uważa, tak jak go każdy prawodawca uważać powinien – „aby zasady tegoż kodeksu utrzymane były”⁴⁰.

Stanowisko Słotwińskiego nie było odosobnione i zostało poparte w wystąpieniach kolejnych posłów, jak reprezentującego gminę Młoszowa sędziego Jakuba Mąkolskiego⁴¹ czy reprezentującego gminę Kościelniki hrabiego Antoniego Stadnickiego⁴². Udzielenie riposty Słotwińskiemu podjął się natomiast jeden z kilku obecnych na Zgromadzeniu duchownych, a jednocześnie także profesor teologii i filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego Feliks Jaroński:

³⁷ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 7, s. 74.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 75–76.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 76.

⁴¹ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 8, s. 86–88.

⁴² „Gazeta Krakowska” 1818, nr 9, s. 97–100.

Gdyby [...] umysły przyzwoicie usposobione, odłożyły tyle czasu, ile ważność materii o małżeństwie wymaga, zniknęłyby kolizja, którą JW. [Jaśnie Wielmożny – P.M.] Słowiński reprezentant upatruje między postanowieniami rozumu i władzy duchownej, która w samej rzeczy nie egzystuje, tylko w uwidzeniach ludzkich niepojmujących całej szlachetności i wzniosłości celów przeznaczenia rodu ludzkiego, dla którego Bóg dał dwie władze, to jest: duchowną i świecką [...] tedy pierwszej jako posiadającej przywilej nieomyślności, druga jako omyleniu się podległa, ustąpić jest obowiązana, gdy zwłaszcza tego dawne ustawy Narodu domagają się, a zatem wnoszę: aby przy stanowieniu prawa o małżeństwach, kodeks austriacki, czyli księga ustaw cywilnych [...] w roku 1811, w Wiedniu wydana, za zasadę był wzięty⁴³.

Argumentacja Jarońskiego, który musiał poruszać się w granicach doktryny katolickiej, oparta była na dość przewrotnej dialektyce, zmierzającej przez filozoficzno-teologiczny wywód o wyższości władzy duchownej nad świecką do wykazania konieczności powielenia wzorca austriackiego jako „w ostateczności [P.M.]” dopuszczalnego w kraju katolickim. To ostateczne rozwiązanie podzielali także niektórzy posłowie świeccy, w tym reprezentujący gminę Modlnica sędzia Franciszek Piekarski⁴⁴. Mając jednak świadomość, jak dalece urysydycjonalistyczny model austriacki ograniczył zakres władzy duchownej w sferze prawa małżeńskiego⁴⁵, Jaroński odwoływał się także do przedrozbiorowej polskiej tradycji prawnej opartej na modelu wyznaniowym. W retorycznej poincie wyводу apelował więc, iż

należy wrócić wspaniały narodowy sposób myślenia przodków naszych, którzy po katolicku ustawy o małżeństwie pisali, a jeżeli komu chce się ugód o małżeństwie cywilnych, niech sobie wróci prawdziwe narodowe zaręczyny, bo i teraz katolicka żadna panna nie pójdzie z rodzicielskiego domu, do męzowskiego, póki jej ten w obliczu kościoła obowiązków katolickich nie zaprzysięże⁴⁶.

4

Pomimo energii księdza Jarońskiego debata rozwodowa zakończyła się po myśli Słowińskiego. W głosowaniu tajnym, które odbyło się jeszcze tego samego dnia, tj. 14 stycznia 1818 r., Sejm Prawodawczy zdecydowaną większością głosów (30 do 8) uchwalił, iż „Co do przepisów względem zawierania małżeństw, tudzież co do przeszkód i rozvodu w prawodawstwie krakowskim zasady

⁴³ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 8, s. 85.

⁴⁴ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 109–110.

⁴⁵ Zob. A. Dziadzio, *Osobowe prawo małżeńskie w Austrii na tle stosunków państwo–Kościół katolicki (XVIII–XIX wiek)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2004, t. I, s. 137–139.

⁴⁶ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 9, s. 101.

kodeksu dotąd obowiązującego utrzymanymi będą” (zasada 4)⁴⁷. Tym samym Zgromadzenie jednoznacznie opowiedziało się za laickim modelem małżeństwa Kodeksu Napoleona, który obowiązywał w Krakowie już od ośmiu lat, odrzucając przyjęty w kodeksach austriackim⁴⁸ i pruskim⁴⁹ model mieszany. Odrzucono także propozycję oparcia się na rozwiązanych, które miały zostać przyjęte w projektowanym kodeksie cywilnym Królestwa Polskiego, gdyż jak słusznie zauważono, jeszcze „nie egzystuje”⁵⁰.

Tego samego dnia Sejm Prawodawczy uchwalił jeszcze cztery zasady prawa małżeńskiego. W pierwszej: „Mężczyzna przed skończonym rokiem osiemnastym a kobieta przed skończonym rokiem piętnastym nie mogą zawrzeć małżeństwa” (zasada 5), potwierdzono wiek zdolności małżeńskiej przyjęty w art. 144 Kodeksu Napoleona. W drugiej: „Senat od przepisu tego może uwolnić dla ważnych przyczyn byleby zachodziła fizyczna możliwość do zawarcia małżeństwa” (zasada 6), dopuszczono możliwość uzyskania dyspensy od jej braku⁵¹. W trzeciej utrzymano kanoniczną zasadę o legitymizacji dzieci nieślubnych *ipso iure* przez następcze małżeństwo rodziców (*legitimatio per subsequens matrimonium*), postanawiając, iż „Dzieci spłodzone przed zawarciem małżeństwa stają się prawnymi przez małżeństwo następnie zawarte ojca i matki, gdy je uznają prawnie przed małżeństwem swoim albo w samym akcie obchodu małżeńskiego” (zasada 7)⁵². Znamienne jest, iż zasadę tę przyjęto także na podstawie przepisów Kodeksu Napoleona, który do skutecznej legitymizacji wymagał prawnego uznania dziecka (art. 331 CN/KN)⁵³, a nie obowiązującego wcześniej w Krakowie KZG czy ówczesnie w Galicji ABGB, które przyjmowały bardziej korzystną dla dziecka nieślubnego konstrukcję *legitimatio per subsequens matrimonium* bez wymogu

⁴⁷ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 110; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64.

⁴⁸ „Co do przepisów względem zawierania małżeństw, tudzież co do przeszkód i rozwodu zasady kodeksu austriackiego w prawodawstwie krakowskim zachowanymi nie będą” (zasada 1), ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64.

⁴⁹ „Nie będą przyjęte zasady kodeksu pruskiego co do przepisów względem zawierania małżeństw, tudzież co do przeszkód i rozwodu” (zasada 2), ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64.

⁵⁰ „Gdy kodeks polski nie egzystuje nie masz miejsca przyjęcia zasad tegoż” (zasada 3), ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64.

⁵¹ W ślad za art. 145 CN/KN.

⁵² ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64. W rękopisie błędnie powtórzono „prawami” zamiast „prawnie”. Prawidłowo, tj. zgodnie z art. 331 CN/KN podaje „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 110.

⁵³ Mogło ono nastąpić poprzez dobrowolny akt urzędowy ojca lub matki (art. 334 CN/KN), sądowe uznanie ojcostwa lub macierzyństwa (art. 340 i 341 CN/KN) albo uznanie w akcie małżeństwa (art. 331 CN/KN) – P. Burzyński, *op. cit.*, 309.

uprzedniego uznania (§ 161 ABGB)⁵⁴. Podobnie w zasadzie 8, ostatniej z tytułu „O Prawach Mażeńskich”, odrzucono przewidzianą w art. 162 ABGB możliwość legitymizacji dziecka nieślubnego reskrytem monarszym⁵⁵.

W zakresie statusu dziecka pozamałżeńskiego recepcja rozwiązań francuskich nie była jednak jednoznaczna. Ani treść pytań prawnych, ani debaty, ani zasad uchwalonych przez Zgromadzenie w odpowiedzi na nie, nie przesądzają stosunku krakowskiej legislatury do wyróżnionej w Kodeksie Napoleona, a nieznanego kodeksom austriackim, kategorii dzieci cudzołożnych i kazirodzących. Określenie to nie pojawia się w żadnej zasadzie, które mówią albo o „dzieciach spółdzonych przed zawarciem małżeństwa” (zasady 7 i 8), lub „dzieciach z nieprawego łoża” (zasady 5 i 7 tytułu III)⁵⁶ czy o „dzieciach naturalnych” (zasada 15 tytułu IX „O testamentach i spadkach”)⁵⁷. Absencja ta zdaje się wskazywać na świadome odrzucenie francuskiego podziału dzieci nieprawych. Wskazuje na to art. 331 CN/KN w zestawieniu z powtarzającą jego treść zasadą 7 tytułu II jak i art. 762 CN/KN w kontekście powielającej art. 757 CN/KN zasadą 15 tytułu IX. Zawarte w art. 331 CN/KN słowa „oprócz zrodzonych w związku kazirodzkim lub cudzołożnym” nie zostały przepisane do zasady 7, podobnie jak zastrzeżenie z art. 762 CN/KN, że „urządzenia artykułu 757 i 758 nie służą dzieciom z cudzołóstwa lub kazirodztwa” nie zostało dodane do zasady 15. To *argumentum ex silentio* pozwala na przyjęcie, że Sejm Prawodawczy przyjął w tym zakresie rozwiązanie prawa austriackiego⁵⁸.

Kolejnego dnia obrad, tj. 15 stycznia 1818 r., Zgromadzenie udzieliło odpowiedzi na kolejne siedem pytań, tym razem do tytułu III: „O Prawach między Rodzicami i Dziećmi”⁵⁹. Debatą poprzedzone było głosowanie w sprawie odpowiedzi na pytanie o wychowanie religijne dzieci rodziców różnych wyznań. Profesor Słotwiński argumentował, iż zgodnie z art. 1 Konstytucji Wolnego Miasta Krakowa, który ustanawiał religię katolicką wyznaniem stanu⁶⁰, gdy jedno z rodziców jest

⁵⁴ Zob. A. Dziadzio, *Powstanie austriackiego kodeksu cywilnego ABGB i jego twórca*, „Prawo i Więzy” 2022, t. 42, z. 4, s. 461–462.

⁵⁵ „Uprawnienie dzieci reskrytem Senatu nie może nastąpić”, ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 64.

⁵⁶ Zob. niżej, s. 000.

⁵⁷ Zob. P. Michalik, „Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?”, *op. cit.*, s. 27.

⁵⁸ Zob. A. Dziadzio, *op. cit.*, s. 467–468.

⁵⁹ ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 675.

⁶⁰ „Religia katolicka apostolska rzymska (wyznawana od większej części mieszkańców Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu) utrzymuje się jako religia kraju”, *Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu z 3 maja 1815 r.*, transkrypcja dostępna w bazie „IURA. Źródła prawa dawnego”, <https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/1152/edition/523> [dostęp: 27.08.2024].

tego wyznania, wspólne dzieci winny być wychowane w religii rzymskiej. Natomiast w przypadku innych wyznań chrześcijańskich oraz niechrześcijańskich winna obowiązywać zasada tolerancji rozumiana jako wychowanie synów w religii ojca, a córek w religii matki. Zastrzegł jednak, iż powyższe stanowiska nie dotyczą sytuacji, w której rodzice zawarli umowę co do sposobu religijnego wychowania dzieci⁶¹. To pierwsze stanowisko poparł ksiądz profesor Jaroński⁶², a drugie senator Karol Hube⁶³, który powołał się w tym zakresie na art. 2 Konstytucji zrównujący wyznania chrześcijańskie w prawach towarzyskich, tj. cywilnych⁶⁴. Odmiennego zdania był natomiast ksiądz Mateusz Dubiecki, reprezentant Gminy 6 miasta Krakowa, domagając się dla ojca, który wykonuje władzę rodzicielską, prawa o decydowaniu o religijnym wychowaniu dzieci⁶⁵.

Po debacie zdecydowana większość reprezentantów (25 przeciwko 6) opowiedziała się za zasadą mówiącą, że „Jeżeli rodzice są niejednego wyznania chrześcijańskiego i między nimi nie masz umowy w jakiej religii dzieci mają być wychowane, natenczas synowie mają być wyznania takiego jak ojciec a córki takiego jak matka” (zasada 1)⁶⁶. Tym razem była ona zgodna z prawem austriackim, na którym opierały się także rozwiązania jednomyślnie przyjęte w następnych dwóch zasadach, pierwszej postanawiającej, iż „Lata rozeznania co do przejścia z religii niechrześcijańskiej do chrześcijańskiej zaczynają się z rokiem szesnastym skończonym” (zasada 2) i drugiej rozstrzygającej, że „Po dopełnieniu lat rozeznania dzieci mogą sobie stan obierać, i jeżeli rodzice nie zezwalają udawać się do sądu” (zasada 3)⁶⁷. Znamienne jest jednak, iż lata rozeznania (*annos discretionis*) określone zostały w tych zasadach nie w ślad za ABGB, który przyjmował w tych przypadkach wiek dojrzałości, tj. 14 lat (§ 148 w zw. z § 21 ABGB), ale jak się wydaje za wiekiem lat 16 przyjętym jako granica ograniczająca pełnię władzy ojcowskiej w Kodeksie Napoleona (art. 377 CN/KN). Regulacje kodeksu austriackiego⁶⁸ zostały odrzucone także w kolejnej zasadzie głoszącej, że „Nie mogą być rodzice sądownie za życia do dania córce posagu zniewolonymi” (zasada 4)⁶⁹.

Kontrowersji wśród reprezentantów nie wzbudziła także kwestia przyzwolenia na poszukiwanie ojcostwa przez dzieci z nieprawego łoża i środków dowodowych

⁶¹ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 110.

⁶² *Ibidem*, s. 111.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ „Wszystkie wyznania chrześcijańskie nie stanowią żadnej różnicy w prawach towarzyskich”.

⁶⁵ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 111.

⁶⁶ *Ibidem*; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 65.

⁶⁷ Zob. § 140 i § 148 ABGB.

⁶⁸ Zob. § 1220 i § 1221 ABGB.

⁶⁹ „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 111; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 65.

dopuszczalnych w tym postępowaniu⁷⁰. Została ona rozstrzygnięta zgodnie z art. 340 CN/KN regułą, iż „Dziecięciu z nieprawego łoża nie wolno poszukiwać ojcostwa” (zasada 5), co czyniło zbędnym ustosunkowywanie się do pytania o dowody, które „Z powodu odpowiedzi ad 5 [zostało] negative załatwione” (zasada 6)⁷¹. Rozłam w Zgromadzeniu wywołało natomiast pytanie o obowiązek świadczenia alimentów na rzecz dziecka nieprawego, ale uznanego przez ojca, po skończeniu przez nie 14. roku życia. W debacie do przyjęcia takiego rozwiązania zachęcali ksiądz Dominik Markiewicz i profesor Słotwiński, pierwszy proponując alimenty „aż do lat 30, a przynajmniej do usamowolnienia to jest do lat w których z usposobienia sił fizycznych [dziecko] będzie w stanie zarobić na siebie”, a drugi do osiągnięcia pełnoletniości, tj. 21 lat. Ostatecznie w tajnym głosowaniu Sejm przewagą jednego głosu (16 do 15) zdecydował, iż „Dziecięciu z nieprawego łoża uznanemu alimanta od ojca należą się dłużej jak do roku czternastego” (zasada 7). Na posiedzeniu 15 stycznia Zgromadzenie udzieliło także zgodnej odpowiedzi na ostatnie pytanie prawne z zakresu prawa rodzinnego, a jedyne z tytułu IV „o Przystosowaniu”, uchwalając, iż „Małoletni może być przysposobionym za poprzedzającym zezwoleniem rodziców, a w braku tychże za zezwoleniem opieki”⁷². Tym samym Sejm Prawodawczy uchwalił łącznie 25 zasad prawa osobowego i rodzinnego, co stanowiło piątą część wszystkich 130 zasad mających stanowić podstawę kodeksu cywilnego⁷³.

5

Zgodnie z założeniami przedstawionymi we wprowadzeniu niniejsza analiza stanowi przede wszystkim kontynuację badań nad wpływami wielkich kodyfikacji na projektowany kodeks cywilny Wolnego Miasta Krakowa. Wynika z niej, iż w zakresie prawa osobowego i małżeńskiego zasady prawa uchwalone przez Sejm Prawodawczy oparte były na przepisach Kodeksu Napoleona. W przygotowywanym kodeksie cywilnym Wolnego Miasta Krakowa pełnoletniość ustalona została według art. 488 CN/KN na 21. rok życia (zasada 9 tytułu I), a zdolność małżeńska według art. 144 CN/KN na 18 lat dla mężczyzn i 15 dla kobiet (zasada 5 tytułu II). Nieznaczące modyfikacje, jak w przypadku zasad regulujących miejsce zamieszkania urzędnika (zasady 3 i 4 tytułu I) czy wykonywania funkcji urzędników stanu cywilnego przez duchownych (zasada 8), w sposób oczywisty wynikały ze

⁷⁰ ANK, sygn. 29/200/200 (WMK V-1), s. 675.

⁷¹ ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 65.

⁷² „Gazeta Krakowska” 1818, nr 10, s. 111; ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 65.

⁷³ ANK, sygn. 29/200/201 (WMK V-2), s. 63–76.

specyfiki polityczno-administracyjnej Rzeczypospolitej Krakowskiej. Na szczególną uwagę zasługuje fakt pełnej akceptacji przez Sejm Prawodawczy francuskiego modelu rejestracji akt stanu cywilnego (zasada 7 tytułu I) oraz laickiego modelu małżeństwa (zasada 4 tytułu II), ze ślubem cywilnym i dopuszczalnością rozwodu dla wszystkich niezależnie od wyznania. Z brzmienia zasady 7 tytułu II wynika także przyjęcie francuskiego modelu *legitimatio per subsequens matrimonium*⁷⁴, którego warunkiem zgodnie z art. 331 CN/KN było urzędowe uznanie dziecka⁷⁵.

Inaczej rzecz się miała w zakresie zasad prawa rodzinnego. Podobnie jak w przypadku zasad spadkowych Sejm Prawodawczy zdecydował się na łączenie rozwiązań przyjętych w kodeksach austriackim i francuskim. Z jednej strony zasady 1 i 2 tytułu III określające wyznanie dzieci przyjmowały rozwiązania wynikające z § 140 ABGB, a z drugiej zasada 4 odrzucała przewidziane w § 1221 ABGB prawo sądowego dochodzenia posagu od rodziców, a zasada 5 zakazywała dochodzenia ojcostwa przez dzieci nieślubne za art. 340 CN/KN. Niektóre przyjęte zasady stanowiły natomiast wprost melanz rozwiązań austriackich i francuskich, jak to miało miejsce w zasadzie 3 modyfikującej wiek rozeznania dziecka z § 140 w zw. z § 21 ABGB z 14 na 16 lat za art. 377 CN/KN.

Powyższe konstatacje nie zmieniają w istotny sposób obszernej diagnozy postawionej po analizie zasad prawa spadkowego⁷⁶. Przedstawione zasady prawa cywilnego uchwalone na Sejmie Prawodawczym 1818 r. jednoznacznie wskazują, iż celem krakowskich legislatorów nie było wierne kopiowanie Kodeksu Napoleona. Przygotowywany kodeks cywilny Wolnego Miasta Krakowa miał być tworem oryginalnym w tym sensie, iż stanowił kompilację rozwiązań przyjętych w kodeksach austriackich (KZG i ABGB) i kodeksie francuskim. Zmieniennym wyjątkiem od tej reguły było przyjęcie *en masse* zasad laickiego francuskiego modelu małżeńskiego prawa osobowego, który przy nieznacznych modyfikacjach z powodzeniem funkcjonował w katolickiej Rzeczypospolitej Krakowskiej, choć został najpierw ograniczony, a następnie odrzucony w katolickim Królestwie Polskim. W tym aspekcie spełniły się więc obawy Ernesta Wilhelma Reibnitza o zagrożeniu „uzurpacji Bonapartego” i w tym też aspekcie przedstawiona analiza stanowi przyczynek do dalszych badań nad stanowiskiem polskich legislatorów 1. poł. XIX wieku w debacie nad wyborem modelu osobowego prawa małżeńskiego.

⁷⁴ Ale bez wyłączenia kategorii dzieci cudzołożnych i kazirodczych, zob. wyżej, s. 000.

⁷⁵ Odnośnie do stosowania tych instytucji przez sądy i urzędy Wolnego Miasta Krakowa zob. A. Dziadzio, M. Mataniak, P. Michalik, *The French Civil Code in the Free City of Cracow (1815–1846)*, Brill–Nijhoff, Leiden–Boston 2025; P.Z. Pomianowski, *Napoleonic Divorce Law in Poland (1808–1852)*, Brill–Nijhoff, Leiden–Boston 2022.

⁷⁶ Zob. P. Michalik, „Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?”, *op. cit.*, s. 29–33.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół 29/200: Archiwum Wolnego Miasta Krakowa: Protokoły Komisji Organizacyjnej od 2 kwietnia do 17 grudnia 1816 r., sygn. 29/200/3 (WMK I-3).
- Protokoły rozwinięcia konstytucji, sygn. 29/200/7 (WMK I-7).
- Protokoły prawodawcze, sygn. 29/200/8 (WMK I-8).
- Akta ogólne Senatu, sygn. 29/200/200 (WMK V-1).
- Akta ogólne Senatu, sygn. 29/200/201 (WMK V-2).

Źródła drukowane

- Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten*, Berlin 1794.
- Code Napoléon, édition originale et seule officielle*, Paris 1807.
- Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, Drukarnia Księży Pijarów, Warszawa 1810.
- Dziennik Rozporządzeń Rządowych Wolnego, Niepodległego i Ścisłe Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu, 1816–1822.
- „Gazeta Krakowska”, 1794–1849, skany dostępne w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/78940> [dostęp: 27.08.2024].
- Kodex Napoleona z przypisami*, t. I–II, Drukarnia Księży Pijarów, Warszawa 1808.
- Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu z 3 maja 1815 r.*, transkrypcja dostępna w bazie „IURA. Źródła prawa dawnego”, <https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/1152/edition/523> [dostęp: 27.08.2024].
- Meciszewski H., *Do historii ustawodawstwa karnego tudzież Sejmów Prawodawczych byłej Rzpltej Krakowskiej. Odpowiedź na objaśnienie artykułu wstępnego w N. 200 Czasu z strony Redakcyi dane*, Drukarnia „Czasu”, Kraków 1848.
- Pomniki prawa Rzeczypospolitej Krakowskiej 1815–1818*, t. I: *Akta zasadnicze, protokoły Komisji Organizacyjnej*, wyd. W. Tokarz, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1932.
- Powszechna księga ustaw cywilnych dla wszystkich krajów dziedzicznych niemieckich Monarchii Austryackiej*, cz. I–III, z c.k. drukarni nadwornej i rządowej, Wiedeń 1811.
- Ustawy cywilne dla Galicyi Zachodniej*, cz. I–II, drukiem Józefa Hraszańskiego, Wiedeń 1797.

Opracowania

- Burzyński P., *Wykład prawa cywilnego francuzkiego. Tom I*, Drukarnia „Czasu”, Kraków 1852.
- Cichoń P., *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846)*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowa, A. Górak, G. Smyk, Towarzystwo Nauki i Kultury Libra, Lublin 2016, s. 307–319.
- Dziedzic A., *Osobowe prawo małżeńskie w Austrii na tle stosunków państwo–Kościół katolicki (XVIII–XIX wiek)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2004, t. I, s. 137–146.

- Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Dziadzio A., *Powstanie austriackiego kodeksu cywilnego ABGB i jego twórca*, „Prawo i Więzy” 2022, t. 42, z. 4, s. 449–474.
- Dziadzio A., Mataniak M., Michalik P., *The French Civil Code in the Free City of Cracow (1815–1846)*, Brill–Nijhoff, Leiden–Boston 2025.
- Gałędek M., Klimaszewska A., *A Controversial Transplant? Debate over the Adaptation of The Napoleonic Code on the Polish Territories in the Early 19th Century*, „Journal of Civil Law Studies” 2018, vol. 11, no. 2, s. 269–298.
- Gałędek M., Klimaszewska A., *Prace Komitetu Cywilnego Reformy nad nową regulacją małżeństw katolickich w 1814 r.*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2017, t. 10, z. 3, s. 467–491.
- Gałędek M., Klimaszewska A., *Stosunek polskich elit do prawa francuskiego po upadku Napoleona – zarys problemu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2018, t. XXI, s. 73–88.
- Gałędek M., Klimaszewska A., Pomianowski P.Z., *Prace Komitetu Cywilnego Reformy nad przygotowaniem narodowej kodyfikacji prawa cywilnego i procedury cywilnej w przededniu utworzenia Królestwa Polskiego (1814–1815) – edycja źródłowa. Część I*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2019, t. 12, z. 2, s. 239–275.
- Gałędek M., Klimaszewska A., Pomianowski P.Z., *Prace Komitetu Cywilnego Reformy nad przygotowaniem narodowej kodyfikacji prawa cywilnego i procedury cywilnej w przededniu utworzenia Królestwa Polskiego (1814–1815) – edycja źródłowa. Część II*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2019, t. 12, z. 3, s. 387–419.
- Gałędek M., Klimaszewska A., Pomianowski P.Z., *Prawo małżeńskie w pracach Komitetu Cywilnego Reformy*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2019, t. 12, z. 4, s. 591–607.
- Konic H., *Dzieje prawa małżeńskiego w Królestwie Polskim (1818–1836)*, Skład Główny w Księgarni Gebethnera i sp., Kraków 1903.
- Mataniak M., *Urzędnicy sądowi Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846) na tle zasad organizacji jego sądownictwa. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. IX, red. A. Górak, J. Kukarina, J. Legieć, Towarzystwo Nauki i Kultury Libra, Lublin 2019, s. 95–155.
- Michalik P., *The Beginnings of the Secularisation of Marriage in Poland: The Introduction of Civil Marriages and Divorces in Cracow (1810–1818)*, „Diké – A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata” 2023, évf. 7, szám 2, s. 87–98.
- Michalik P., *„Wstrząsające wspomnienie uzurpacji Bonapartego?” – uchwalenie zasad prawa spadkowego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2022, t. XXV, s. 13–36.
- Pomianowski P.Z., *Napoleonic Divorce Law in Poland (1808–1852)*, Brill–Nijhoff, Leiden–Boston 2022.
- Sójka-Zielińska K., *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Liber, Warszawa 2009.

PIOTR MICHALIK

DR, UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI W KRAKOWIE

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-4457-0139](https://orcid.org/0000-0003-4457-0139)

Jeszcze o „uzurpacji Bonapartego” – uchwalenie zasad prawa osobowego i rodzinnego do kodeksu cywilnego Wolnego Miasta Krakowa

Artykuł stanowi bezpośrednią kontynuację i dopełnienie prezentacji badań autora nad pracami kodyfikacyjnymi prowadzonymi w Wolnym Mieście Krakowie w latach 1816–1818. Efektem tych prac było uchwalenie w 1818 r. przez Nadzwyczajne Zgromadzenie Prawodawcze (Sejm Prawodawczy) 297 zasad prawa do projektowanych, ale ostatecznie nie wprowadzonych kodyfikacji. W niniejszym artykule autor przedstawia szczegółową analizę uchwalenia 25 zasad prawa osobowego i rodzinnego do przygotowywanego nowego kodeksu cywilnego, który miał zastąpić obowiązujący w Krakowie od 1810 r. Kodeks Napoleona (*Code Napoléon*). Analiza ta wskazuje, w jakim stopniu krakowscy legislatorzy zamierzali oprzeć swoją kodyfikację na rozwiązaniach przyjętych w prawie francuskim, a w jakim w prawie austriackim.

Słowa kluczowe: Wolne Miasto Kraków, kodyfikacja, kodeks cywilny, zasady prawa, *Code Napoléon* (Kodeks Napoleona), ABGB, prawo osobowe, prawo małżeńskie, prawo rodzinne

PIOTR MICHALIK

PHD, JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-4457-0139](https://orcid.org/0000-0003-4457-0139)

More on „Bonaparte’s usurpation?” – an Enactment of the Principles of Personal and Family Law to the Civil Code of the Free City of Krakow

The article is a direct continuation and complement to the presentation of the author’s research on codification works carried out in the Free City of Krakow in the years 1816–1818. The result of this work was the enactment in 1818 by the Extraordinary Assembly of Representatives (the Legislative Sejm) of 297 principles of law to the proposed but ultimately not introduced codifications. In the paper presented, the author delivers a detailed analysis of the adoption of 25 principles of personal and family law to the new civil code being prepared, which was to replace the Napoleonic Code (*Code Napoléon*) in force in Krakow since 1810. This analysis indicates to what extent the Krakow legislators intended to base their own civil codification on the solutions adopted in French law and to what extent in Austrian law.

Keywords: Free City of Krakow, codification, civil code, principles of law, *Code Napoléon* (Napoleonic Code), ABGB, personal law, marriage law, family law